

Library

31761 070177472

УРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 22.

дає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ПАНАС МИРНИЙ.

КІЙ ПОПУТАВ.

Оповідане.

PG
3948
M84L95
1901
c.1
ROBARTS

У Львові, 1901.

У Наукового Товариства ім. Шевченка
згідно з арт. 10 Збору законів України

О повістка.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки:

В першій серві „Белетристичній Бібліотеці“:

Ціна в корошові вал.

1. Стефан Ковалів.	Дезертир і інші оповідання	1·60	K
2. Іван Франко.	Посми.	1·60	"
3. Ольга Кобилянська.	Покора і інші оповіді.	1·40	"
4. Гю де Монасан.	Дика пані і інші оповідання	1·40	"
5. І. Франко.	Подуйка і інш. борисл., оповідання	1·40	"
6. Наталія Кобринська.	Дух часу і інші оповіді.	1·60	"
7. Кнут Гамсун.	Голод. роман.	2·20	"
8. Лесь Українка.	Думи і мрії. Поезії	1·60	"
9. Стефан Ковалів.	Громадські промисловці	1·60	"
10. Уїлліям Шекспір.	Гамлет, прицц данський	1·80	"
11. Генрик Понтоонідан.	Із хат. Оповідання	1·40	"
12. Богдан Лепкій.	З життя. Оповідання	1·20	"
13. Гергарт Гаутман.	Візник Гешель	1·60	"
14. М. Коцюбинський.	В путах шайтана. Оповідання	1·60	"
15. Уїлліям Шекспір.	Приборкані гострухі	1·40	"
16. Панас Мирий.	Лихі люди	1·40	"
17. Короленко.	Судний день	1·20	"
18. У. Шекспір.	Макбет	1·10	"
19. К. Гуцков.	Урізь Акоста	1·40	"
20. У. Шекспір.	Коріолян	1·80	"
21. Михайло Яцків.	В царстві Сатанов	1·60	"
22. Панас Мирий.	Моровенко	0·90	"
23. Лесь Мартович.	Нечитальник	1·60	"
24. Михайло Коцюбинський.	По християнському	2·00	"
25. В. Оркан.	Скасаній съвіт	1·00	K
26. Василь Стефаник.	Дорога	1·60	"
27. У. Шекспір.	Юлій Цезар	1·60	"
28. Л. Толстой.	Відроджене, (3 томи)	3·60	"
29. К. Гавлічек Боровський.	Вибір шевій	1·60	"
30. Ф. Заревич.	Хлонська дитина	1·80	"

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 22.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ПАНАС МИРНИЙ.

ЛИХИЙ ПОПУТАВ.

Оповідане.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

*Presented to the
LIBRARY of the
UNIVERSITY OF TORONTO*

*from
the Library of*

STEPAN I. KYLYMNYK

Мені тоді вісімнацятий пішов. Молода, здорова, я на норов була весела — жартовлива: хто квітки хлопцям припиває на улиці, чи на вечорницях, я, — Варка Луценкова; хто дівчатам съміється з кохання — я; хто Жидів та Лазарів передражнює — я. Без мене і улиця — не улиця, і вечорниці — не вечорниці! Я ще тоді нікого не кохала, не знала, що то за лихо те коханє і жила собі, як пташка по весні — вільна-весела.

Зісталась я малою від батька та матері; гід холеру полягли вони. З усого роду зісталася я, та рідний брат батьків, мій дядько. У його я зросла і викохала ся, хоч добра ніякого не зазнала. Звісно без батька, без матері. Дядько мав своїх дітей, до їх його серце й лежало; а я, як чужа була, то й жила у його за наймичку. До того ще дядина — злюща пре-

злюща і чоловіком своїм орудувала, і то що вже казати за мале дівча сиротя! Я все була у роботі, та роботі: коли не гусий пасла, то шила, коли не шила, то пряла; стала підростати — до печі за прягли. Бувало, як попотягаєш золінники, то й у грудях болить і руки, неначе не свої, аж не чуеш. А нас усіх у сем'ї було восьмеро: дядько та дядина, пятеро дітей, — три сини і дві дочки, — тай я. І то все порала ся сама коло їх; і наготуй і подай і првіми. Як муха в окрої бувало верти ся цілій день. За теж як у святі, або в неділю, як виревеш ся на улицю, — то аж село розлягається ся... Нема мені впину, нема привона! Як та вода по весні, розірвавши греблю, заєдно біжить, та клекотить, — так я — і ні вгову, ані втоми мені нема. Язык той, як вітряк у осені, повертається у роті, та все меле, все меле... Мене всі трохи і не побили за мій язык. Уже що на умі — те й на язиці: чи подруга яка похвалилася, кого укохала, — уже я і сьмію ся з него; і зобачила сама, що стояла дівчина з парубком, — уже я і давай ви-співувати, та вишукувати їм. Весела була! Всі бувало, дивлючись на мене кажуть:

уже в тебе, Варко, видно анї горя, анї лиха ніякого нема, та й не було ніколи!

А про те, — в мене мое лихо було. Яка я не весела, не жартовлива була на улиці, але прийшовши до дому, нераз уночи, щоб ніхто не чув, нї бачив, кляла своє безталанє, та своє нещастє. У других — батько мати; другі — з'одягнені, з'обуті; а я, — як наймичка жидівська! Доношувала все дядине рямя. Бувало носить вона, носить, пірве на шматі — та тоді вже мені; як там кажуть: на тобі небоже, що мені негоже! Я, бувало, і тому рада; — хоч переміна буде, думаю; та виберу вільну часину, посшиваю, тай пошию, або керсетку, або спідницю. Ото і все мое збіже, і вся худоба! А ї те сказати: я вже дівка, мені вісімнацятий пішов; а в мене ще й нічогісінько нема, нї рушників, нї спідниці такої, як личити, нї керсетки нової, а за скриню — й думати нічого. Се мене найдужче діймало: усеж таки, я думала, не вік сидіти, та дівувати; а при таких достатках хто мене візьме! Стали те й сусіди помічати. Бувало почнуть мені радити: Чи тобі, Варко, довго ще оттак наймичкувати отут, даремно робити на сїмю? Пора тобі й про свое гадати; ти вже дівка на

порі, — а що в тебе є? Однак ти слу-
жиш, — то вже краще йти у місто слу-
жити, а не чорт батька зна на кого, та
ще й даремно! Там хоч гроший заробиш,
з'одинеш ся.

Задумала ся я над сим... А їй справді,
чого я тут дурно скінью, пропадаю? От
же Мотря Чубівна служила у місті, за-
робила на худобу, та тепереньки вже й
своїх діток гойдає; а я все чужих тішу,
на чужих роблю!...

Се я так думала та гадала перед
Різдвом, а перед Великоднем — покинула
дядька. Усім шиють нові керсетки, то
юпки, а мені одній дають недоноски до-
ношувати. Полаялась я з дядиною за се;
сказала дядькови, що піду у місто найма-
тись — тай пішла.

Як виходила, то дядина стала така
добра та тиха, — і те мені радить, і друге,
і все верне на те, щоб зісталась я, що
вона мене від себе і заміж віддасть.

А я собі на умі, знаючи дядину,
друге гадала, і хоч плакала, як прощала
ся, але все понесла з села у серці ту
думку, що дядина — погана людина.

І як вийшла з села, то якось мені
так стало легко, та весело, так неначе я
знову на сьвіт народилася. Пора була ве-

сняна; раніше сонце так слабо сьвітило, не пекло, а гріло; поля зеленіли, як рута; всяка пташка співала-щебетала. Оглянулась я, вийшовши на битий шлях, на село, — там церква аж горить проти сонця; у зелених садах білі хатки тонуть, і вигін зеленіє, де ми на улицю збиралася. Все перед моїми очима, як на долоні. Все те нагадало мені і мою дитячу пору, і мое дівоване, тай сама не знаю чого, мені весело так, а я стою з клунком за плечими, та так плачу, так плачу...

— Прощай, рідне гніздо, де я зросла в тобі, та щастя не знала! Прощай, улице-вечорниці і ви подруги дівчата! — промовила я, тай сіла на клунок, скинувши його з плечий.

Сіла, та плачу, плачу... Так мені жалко стало всего, так — немов хто його від мого серця відриває. І дядина здала ся на той час не такою недоброю: тажеж бо вона б не плакала, виряжаючи мене, як би не любила! — думала я і вже хотіла вертати назад. Та знов подумала: Ні вже! мертвого з могили не вертають, — що буде те й буде! Більше, кажуть, копи лиха не буде, а копою й чорт його відбуде!

Зняла ся з дороги, перекинула клунок через плече, тай потягла прямо у

місто не оглядаючись на село.

Шлях у місто мені вже знайомий був, кілька років із дядьком та дядиною їздila у ярмарок, — нічого було питати дороги. Пішла прямісінько до тої перенічайки, у якої ми що разу заночовували, їздючи у ярмарок. Звали її Мотрею і жила вона на Побиванці... так той край міста звався. Там колись, кажуть, кулачки були, то такі страшні, що, як розпаляться, то й кілками буються і чим хто западе. Нераз бувало який чоловік, або парубок пішовши на кулачки погуляти, — живий до дому не вертався; там йому жаба і цицьки дасті! Через те той край і назвали Побиванкою, бо дуже там багато душ полягло — побито.

На тій то Побиванці жила собі Мотря перенічайка. Була вона удова і тільки й дитини у неї, що чотирнацятилітня дівчинка Галя. Воно було собі таке мале, болізне, замліле: а в Мотрі діла богато, — що дня, що дня пекти; що у вечері напече, то те за день і роспрода, а на вечер знову пекти. Та як Галя була собі, кажу, таки замліла, то Мотря її і не привчала до своєї роботи, а все наймала наймичку.

Я ще перед постом чула, що наймичка у неї відійшла. Се казала мені

сусіда наша і каже, — що я раяла тебе, і що Мотря буцім, так уподобала мене, ще тоді, як у ярмарок бачила, що каже, як би вона стала у мене, то яб ій Біг зна яку плату дала. Перед празником знову сусіда була у місті і казала, що знову бачила Мотрю і що знову вона роспитувала за мене. Так я ото прямо і пішла до неї.

Приходжу, аж її нема дома, одна Галя сидить, сорочку шве.

- А де мати, питают?
- На базарі.
- А коли вернуться?
- У вечери.

Положила я клунок, сіла коло неї, дивлюся на її шитво.

- Що се ви шиєте?
- Та се сорочку, каже
- Нуте я вам помогу.

Вона і віддала. Сіла я, шию, а Галя коло мене сидить, дивиться...

— Чого се ти до нас прийшла? —
питає через скілько там часу.

— Наймати ся, — кажу ій, — коли наймете.

— Так, наймемо! аж скрикнула.
Мати тебе що двя сподівається та виглядає. Уже скілько других було, то мати

подержить з тиждень, та й росчитає...
Коби таки, каже, мені та дівчина, що у
ярмарок із села приходила.

— Ну огже осе і я прийшла.

— А ти у селі служила де? — пи-
тає мене.

— Служила, — кажу їй, — та що
моя служба?

— Як каже! хиба не заплачено
тобі?

— Та мені ніхто й не платив ніколи,
кажу їй. Я у дядька жила, на його дітей
робила, так, дурно; за те тільки, що він
дядько, а я його племінниця.

Так сидимо собі, балакаємо. Коли
двері скрип — аж і господня Мотря йде.

— Здорова, — вита мене, уступив-
ши у хату, — а я тебе вже давно до-
жидаю.

— Здрастуйте, одвітую їй, — отсеж
уже і я прийшла.

— А щож ти так пізно?

— Та не хотіло ся все якось кидати
своїх. Думаю: свої — все ж не чужі, а
вони ще гірше вийшло.

— То-то і є. А перед тобою у мене
вже аж три наймички перевело ся. Все
якісь не швидкі, не поворотні, не моторні.
Ну гаразд же, що ти прийшла; — тепер

менු нічого розшукувати... Тиж їла що, чи й досු нї?

— Та ідучи, кажу, з дому поснїдала, а після того ще нічого не їла.

— Ну так будемож обідати.

Посідали, пообідали.

Після обід питає мене Мотря:

— А щож ти в мене візьмеш, дівчино? за рік, чи по місячно і чи на своїй одежі, чи на моїй?

— Та на одежі вже вашій, кажу. — А щож ви дасьте?

— А хто тебе знає, що ти хочеш?

— Та я не знаю... Я ще ніде не служила за гроші і не знаю по чому рік служать.

— Та дівчина, що була у мене, брала пятнацять карбованців за рік на моїй одежі.

Пятнацять карбованців! подумала я. Скілько то воно! Велика мабуть сила!

— Та коли за пятнацять, кажу їй, та служила, то й я за пятнацять згодна.

— Тілько ж ти мою роботу знаєш? У такі дні раз учиняти на хліб, у підярмарок — то й двічі приходить ся.

— Та вже, кажу, люди якось служили, то й я буду.

— Ну, добре.

Ото згодилась. Пішла вона знов на базар, видавши борошно, а я заходилась учиняти.

Та так мені весело-легко робить. Тепер я не дурно служу, за гроші роблю! Так весело, що як би не було нікого у хаті, — так би здається і завела на увесь голос, щоб аж улиця розлягалася; так Галя коло мене, — мені якось і соромно. Мовчу вже, роблю та радію; а п'ятнадцять карбованців так і вертиться на умі. Уже я росчитала собі, чого й покупити... Куплю зараз, — думаю, — собі скриню, куплю дві хустки: одну велику жовтоходячу, а другу шовкову; куплю плахту, — не буду у спідницях ходити, — наберу на керсетку, куплю довгого синцю, закажу чоботи, одні чорноголовці з жовтими холявами, а другі сапянці, — то на той рік уберусь, як найкраще, тай піду у село у гості. От-то я то посьміюся з дядька та дядини; прямо у вічи скажу: що у вас з самого мала служила, а як жидівська наймичка ходила, а в чужих людій за один рік те заслужила, чого б у вас за цілий вік не мала; не піду і в двір до них, зістануся у сусіди, вона така добра-гарна.

Отак усе ѿ думаю собі, сказано ра-

да-рада. Як воду у сінях набирала з діжі, то попереду глянула у воду, сама на себе подивила ся. Та їй не пізнала, — лице розжаріло ся, очи мають... Аж підекочила: Чи се я, думаю, чи не я? Сказано дурна!

От і зістала я у Мотрі. Вона така гарна, приязна. Що не так, то без крику, без гуку того, покаже й роскаже. Як рідна мати, — так вона до мене. І Галя мене любить, я їй вишиваю сорочки, учу як мережки шити, як лиштву вербову, зализуванє. Ми з нею все цілій день дома у двох; господиня тілько обідати приходить до дому, а іноді її пообідати її нема; то ми у двох пообідаємо, я помию, поперетираю миски, горшки, та візьмемо заунемо ся, тай спати полягаємо. Годину-другу проспимо, та я знову до роботи. І все у нас так, — тихо, мило. Як згадаю жите мое у дядька, то їй сама себе лаю, що чом я, дурна, давно такого не задумала; ужеб досі більше добра мала чим сама дядина. То знову таке подумаю: що як би мене взяти, та упять повернути до дядина, — чи годилаб їй тепереньки так. як тоді, чи мовчалаб на її докори? Ні, не годила бв, не мовчалаб! То поки не знаєш добра у сьвіті, то їй лихо добром стає; а як погуляєш хоч раз на

своїй волі, то тоді вже ніяким колачем не заманиш у неволю.

Отак собі й пішли даї за днями, тижні за тижнями, місяці за місяцями. Обжилась я з містом, як з селом, ще воно краще мені здало ся чим своє рідне гніздо. Кругом усе дівчата були: там Явдоха, там Христина, там Марина... Іноді увечер, під неділю, зійдемо ся на вигін за місто, де вітряки стоять, та як заспіваємо пісні, аж на все місто чуття. А в мене ще тоді голос був такий звінкий та тонкий, що як візьмеш якої пісні — то аж під небо сягає! А в місті, поки ще мене не знали, то все казали: отто яка на печінку здорована! А як же дізналися, де я служу, то стали господині казати: От то у вас яка дівка співуча! як поведе голосом, то неначе батогом по серці стъобне!

І парубки у місті здавали ся мені красші ніж у селі. Там усе у ягнячих свитах, у вибійчаних штанах і літом у шапках, а тут — у сукнянних чамарках, у китаєвих штанах, чоботи такі маленькі, на високих каблуках: все підперезані каламайковими добрими поясами, літом у картузах, а зимою у шапках. Іде бувало який улицею, — як картина, так би на його все і давила ся, ніколи очий не

зводила, — та аж гень-гень проведеш очима.

В осені був у нас ярмарок. Приїхав і дядько, дядини не було. Як мене не стало, то й з двору нікуди не виходить, а як при мені — то й у базарі часто-густо ходила... Дядько розпитує: чи добре мені служити, чи не з'обіжають мене, розказує, що Марина вийшла заміж; що Остап Шкандибенко одружив ся, та взяв жінку з другого села, якусь таку повію, що всеї встала, і лягла у молодого дячка... Богато де чого без мене перевернуло ся, богато не так стало. Звісно, жите не стойть, а іде, — і чого у йому тілько не перейде і доброго і лихого.

Поїхав дядько і мені якось сумно стало. Чого? сама себе питаю і не відкажу сама собі. Так чогось... хотілось би мені хоч на одну хвилину у своє село, хоч одним оком подивитись на його, — чи справді воно так змінило ся, як дядько каже, та яка Марина жінкою, яка там у Шкандибенка жінка, та який і дяк молодий, — все-б хотіло ся побачити своїми очима, — від того й упала туга на мою душу.

Однаке я не довго сумувала. На третій день уже і думати забула, чи був

у нас дядько, чи не було його. Правда, й роботи тоді богато припало, — ярмарок — то разів по два на день печемо, у хаті як у пеклі, сказано дихати важко, — аж пашить, і ти коло печі цілий день, то так втомиш ся, що як відбереш де пізної доби незаняте місце, та як принадеш — то як убита, до самого білого ранку не прокидаєш ся. При такій праці не до сну було.

Минув ся ярмарок, — знову мені полегшало, знову у нас і співи, і жарти. Часом дівчата понаходять до нас у хату, заведемо таке — що й съвіта божого не видно, то танцюємо, то глузуємо одна з одної, за роботу посідаємо — співаємо, аж на улюцю чути, аж стіни у хаті дрижать. Звісно молоді дівчата.

Так минула ся осінь, настала зима. Зимою більш вільного часу, ніж літом; ночі більші, через те вільного часу більше. З вечера або ж сама піду на вечорниці, або ж дівчата понаходять, — співи-жарти. Господиня бувало слуха, слуха нас, усміхнеться та й каже: Ну, вже видно чорт сїм пар лаптів стоптав, поки вас до купи зібрав! А ми звісно дівчата, — то парубків передражнюємо, — то Жидів, то Циган, — як хто кого з'уміє.

Так несчулі ся, коли їй зима минула.
Був саме піст, весна відкрила ся... Сонечко так мило съвітило-гріло, сніги таяли і поміж снігами де-не-де пробивалась зелена травиця... І чого воно мило так стає на душі, легко на серці, як побачиш з під снігу зелену травицю? Так веначемати, або батько тебе привітають! Пріпалааб здає ся, до того зеленого листочка, пригортала-б до серця, съміялась і пла-кала, — так любо!

Найпаче здавалась мені та весна якоюсь любою, такою любою, та хорошою, якою ні до того, ні після того ні одна ніколи не здавалась... На душі так мов і легко, а все якось задумана ходиш; думки тебе окривають, все сумно самій... а їй хочеть ся самій усе бути, щоб ніхто не побачив, ніхто не почув, не насыміяв ся, як із травицею розмовляєш, до травиці припадаєш, землю цілуєш... Ластівочку побачиш, як матусії зрадієш... Ластівочко - щебетушечко! промовляєш до неї, — не літай ти надомною, не вий ся над моєю головою... бо я сирота, одинока, нема в мене ні батька, ні неньки, немає поради у съвіті!... Чом маєш ти витись надомною, візьми мене на свої легкі кри-

ла; полетимо у двох до Бога, спитаємо, —
де те щастє у сьвіті!...

Отак сидячи сама собі під коморою,
або ходячи по зеленому садочку і про-
мовляєш до всего живого і неживого. Потім
схаменеш ся, тай сама з себе съмієш
ся. А як ще подумаєш: а що як хто чув,
як хто бачив? то так зробить ся соромно,
що зачервонїєш ся як рожа, та мерщій у
хату... Біжиш біжиш... а ззаду немов хто
гукав на тебе: Оттак, оттак, дівко! — та
регочеть ся.

Раз тоїж таки весни, увечері під
неділю сиділа я за ворітами. Сонечко
спускало ся за гору і все небо палало
як огнем — його сьвітом... Червоно-червоно
стало так: і хатки і садки, і річка чорна
та бурна, — все, все почервоніло, неначе
кровю залите. А я собі сиджу на лавці,
дивлю ся, як люде снують по вулиці,
грязь місять, та думаю, щож се воно за
знак, що так сонце червоно сідає: Се не-
певне щось буде, або ж вітер, або ж
мороз.

Та так собі задумалась, спустивши
руки на коліна, так загадала ся, що й
сама не знаю, де я і чи я сплю, чи не
чую, біля мене щось бубонить, кричить-
ворчить... і голос мов проходить через

мене, колише мене, приспля... і десь далеко, тихо, та безслідно завмирає.

Коли се зразу над моєю головою немов із рушниці випалило.

— Здорова — чорноброва! А що так замислила ся, загадалась?

Злякla ся я, аж кинула ся... І тоді тільки побачила, що через дорогу стояли дві жінки і лаяли ся одна з другою.

Одна кричала: брешеш, брешеш! брехливого батька і брехливої матери дочко! ніхто не докаже, щоб я з тарканами хліб пекла; а у тебе, все бачть, що москалі тини пообносилі!

А друга собі кричить: — Нехай і москалі! та ніхто не скаже, щоб посеред базарю прасували по щоках лепким хлібом, як тебе!...

Се так вам жінки лаяли ся, наша сусідка з якоюсь перекупкою, а коло мене, як картина, стояв парубок!... Спва його шапка так пристала до його чорного, як галка, волося, червоного, як маківка, виду, немов вона не надіта на його голову, а так він і родив ся з нею; з чорного сукна чамарка, підперезана червоним, як жар, каламайковим поясом, — так як вилита, чботи маленькі при нозі. Сам високий, статний як вязь, бравий,

як сокіл. Я відколи родила ся, то не бачила такого хорошого. А він стойть коло мене, узявшись одною рукою за бік, а другу по волі пустив, очі горять-сяють, уста усміхають ся... Чи синть ся се мені, думаю, чи справді воно так!

А він знову до мене з усміхом промовляє:

— А щож ти, не обізвеш ся до мене, дівчино! Немов тобі рот хто медом заліпив!

Глянула я на його... його постать, його усмішка, хороший-красний все предо мною, — аж у вічі бє... думки колесом заходили, серце затріпало ся; мала відізвати ся з жартом до його, та так засоромилася, немов хто мене у перш на крадіжи піймав, — як огонь запалала вся... жарко стало, соромно... аж болізно.

А він знов промовляє:

— О такаж то ти дівко! от тобі і на? З виду і дівка, як дівка, а з словом, як злодій з чужим добрим, ховається ся. Ну-ж я хоч посиджу коло тебе.

Тай сїв. — Ох, лихож мое! Хоч би він відвернув ся, хоч би не дивив ся на мене!

А він так приязно давить ся, що як не з'єсть своїми карими очима. А мені

так соромно, що аж у вухах глушить та пищить. Взяла я тай закрила ся руками. На правій руці у мене аж три перстені срібних було: Як побачив він, то так і вхопив за руку.

— А-а перстенів, перстенів скілько! промовив.

Я стулила руку у кулак — не пускаю; а він усилковується відняти. Я міцно тулю палець до пальця, він ще дужче налягає та так здавив, що я аж скрикнула...

— О-го! он аж коли почув твій голос, — каже, та й пустив руку.

Я мерещій скочила, та хотіла у хвіртку тікати, а він хап! мене з заду за керсетку, — я так і сіла йому на коліна. Обняв він мене, пригортав до себе, цілує...

— Гетьте! соромязливо одмовляю я йому, — не лізьте бо, бо господиня як побачуть, то будуть лаяти.

— А ти хіба служиш? питав мене.

— Служу, кажу йому.

— Відкіль же ти сама?

— З Непитайлівки.

— Як то з Непитайлівки?

— А так, — краще не питати.

— Чого ж так?

— Та так. Адже ж я вас не питаю звідкіль ви самі?

Я городянський.

— А я з села, з Лазарівки.

— З Лаза-рів-ки! якось провів він.

— Еге.

— Чи всеж там такі хороші дівчата?

— Які?

— Такі як ти!

Мені так якось любо стало від того, що я вже забула свою недавню соромязність.

— Чого ж ви сьміяти ся прийшли? — кажу йому, та взяла і насунула на самі очі його сиву шапку.

Він підсунув шапку, пригорнув мене і вже оддув був губи, щоб поцілувати, як я випручивши руку, як ударю його по губах, аж луна роздала ся... Скривився він, пустив мене, а я зірвала ся, засьміяла ся, та мерщій і побігла у хвіртку.

— Бач яка ти, соромязлива? промовив він, — постій же!

— Я й так нікуди не втікаю, — кажу йому з за хвіртки.

— Ну-ну, постій; я до тебе ще й завтра прийду.

— А я не вийду.

— А я викличу.

— Ні, не викличете.

— Ну, там як буде, а сегодні прощай.

Тай пішов. Дивлю ся я йому у слід. Пішов похилившись. — Іде собі тихо, повагом, а я стою, обперла ся об тин, провожу його очима, та думаю: За що, дурна я, його ударила! Може він розсердив ся за се на мене! А певно розсердив ся, бо так скоро не пішов би... Дурна, дурна я! І що він зробив мені таке, що я його ударила?... А сам же хороший, як картина, уродливий — як щастє!...

Тай обняв мене смуток. Довго стояла я, дивлючи ся на пусту улицю... де-не-де хіба собака перебіжить, то москаль перейде, та жидівський гвалт відкілясь з-далека доносить ся... Снадень зівсім поблід, пожовк; і стало якось жовто сумно, з другого боку чорні хмари вставали і чорну тінь кидали на землю... Уже почали де-де съвітло съвітити; місто все тихло, вгавало, завмирало і тільки чутнійше стало, як вода ревла та шуміла на греблі...

Озирнула ся я назад, аж уже і в нашій хаті съвітить ся; знялась і тихо побрила й собі.

— Де се ти була, Варко? — пита господиня.

— Там стояла коло хвіртки, кажу.

Повечеряли, спати полягали. Чую, всі сплять, аж хропуть: а мене і сон не бере. Все він перед моїми очима, скривився — насупився, яким був у той час, коли я його ударила.

Чи не дурна я, чи не скажена? думаю. Що він надкусив, чи половини-б мене не стало, — як би поцілував, — адже самій так любо було... а я його ударила. Та аж плач мене бере. Жду того ранку, як Бога, як на те ще й ніч така довга, немов такої другої ще ніколи з роду не було, у кождій мов годині цілих три ночі зліто... Хоч би півні скорійше кричали! усталаб та на хліб заходала!... думаю.

На силу ранку діждала. А щеж то й день думаю.

Після обіда пішла походити аж на вигін. Стрівають дівчата:

— Чого се ти така стала? — аж скрикнули в один голос.

— Яка?

— Поблідла, пожовкла, очі погасли і немов курчат погубила.

— От вигадуйте! одмовляю їм, тай повернула до дому.

А по умі все, — коли його побачити, хоч із далека, хоч одним оком, хоч мелькома. Іду собі тихо, коли підходячи до двору, — гульк! — аж і він виткнувся з краю улиці. Іде, голову високо держить, жупан назад відкинув і тілько шапка у його на голові маячить, як би на церкві.

Я мерщій у двір, за хвіртку, сковала ся та стою. А він із далека ще побачив...

— Та не ховай ся, не ховай ся, — кричить, — від моого ока ніде не заховаш ся!

Прийшов, поздоровкав ся, сів на лавці; виняв насіння, дав і мені. Я стою у дворі та лущу, а він на лавці сидить та собі лущить.

— Чого ж ти у дворі стоїш? Чому не сядеш разом зо мною?

— Того, щоб не було по вчорашньому, кажу йому.

— Ні, сегодні не буде так, відкаже він і пильно дивить ся на мене.

І чого він дивить ся так на мене, — думаю собі. Не вже я йому люба? А певно що так, — бо не прошибав би на скрізь очима, як він прошиба. Та ~~я~~кий його погляд і любий і страшний, — як стрінеш

ся, так і затіпаєш ся, як від чого небального, від чого злого, — а все ж любий.

— Ти давно тут служив? пита.

— Та вже швидко рік буде.

— Як же я тебе ніде не бачив?

— Не знаю.

— А добре тут служити, — не сварлива господиня?

Ні, пішли, Боже, й повік таку.

— Одже-ж я думаю кидати свого хоїяїна.

Так і він служить! трохи не мрукнула я. А дивись — мов господарський син, і служить. Дивно мені.

— А деж ти у наймах? питаю.

— Та тут, у кравця... Та воно-б і нічого, та він пянствує, а господиня перепродує: та як нікого нема дома, то часом і без хліба цілій день робиш. Ми вже йому з хлопцями казали: Дай нам по пять карбованців у місяць, то ми вже на своїх хлібах будемо, — так не хоче. Ну, хоч од пари плати, — і того не хоче... Покину. Стану у Жіда, або до другого перейду.

— І богато вас у хоїяїна?

— Трох нас робить.

— А діла богато?

— Та є. Його мають за найкращого, то діла — богато.

Он воно як! подумала я. Стілько то нашого брата тепер не служить! Один у шевця, другий у кравця, той у столяра, а той у другому місци... І всі служать.

— І хазяїн же робить? питав його.

— А на щоб він і держав нас, як би сам робив!

— Так він, значить, вашими руками жар загрібає?

— А ти думаєш? Вони всі такі!

Мені так його шкода стало... Отакий хороший, бравий — тай у наймах вік карат! Щось своє, щось рідне почула я в йому і тоже і в його, як у мене, ні роду, ні приплоду, — та ніхто нії пригорне, нії привита... Жалко стало його.

Незабаром наша така розмова перейшла у жарти. Почали одно одному квітки пришивати. Я несчулась, як уже коло його на лавці сиділа; як він мої перстені поздіймав і собі на руки понадівав. Так мені хорошо з ним сидіти, жартувати; любо так, як із братом рідним.

Довго я з ним просиділа; уже й гospодиня прийшла; уже й ніч на землю налягла, почали съвітло съвітити, а я все сиджу, не примічаю того нічого, балакаю,

жартую, так миň з ним весело — хорошо. Та вже господиня покликала, розлучила нас, а тоб здаєть ся і цілу ніч посиділа.

— Но, прощай же, каже, Варко, як що завтра тобі вільно буде, то я й завтра прийду.

— Прощай, кажу, Василю (його Василем звали) і жартую до його, — не вийду, мовлю

Пішов він шляхом, а я у хату. Ухожу, а господиня дивить ся на мене тайкаже:

— Е, довгож, ти дівко, з нашими парубками гуляєш! Уже-б давно пора учиняти, а тебе все нема.

Докір той мені гірш ножа у серце вгородив ся; аж, я скріпила серце, замовчала, тілько думаю собі: усі ви однакові, бачу! Усім вам зависно, коли наймичка одну годину прогуляє... прокляті, прокляті!.. а слези так і задушвили мене.

А господиня побачила, що я мовчу, не обзываю ся до неї, та знов каже:

— Не думай, Варко, що я тобі се з серця кажу, я тілько жартую. Тілько бережи ся, дочко. Ти ще не знаєш наших халамидників, які вони; він з тобою і день і ніч буде свідчі, поки з-ума не зве-

де, а там і — кине. Та не бий на те, що у такому красному ходять, а не стоять вони слова доброго!

Се вона мені так любо вимовляє, а я стою біля діжі, учиняю та думаю : у-у чортова господарська натура! Їй заздро на те, коли наймит, або наймичка надіне не будінне, а празникове. Увесь сьвіт за-жерли-б, прокляті, то щеб мало.

Розсердила ся я тоді на свою госпо-диню, у перше побачила, яка вона зла ; — що як богатий та так ходить — то її до-бре ; а як наймит бідний у празниковій оде-жі, — то вже їй чорт зна-що.

Полягали спати. Усі поснули, тілько я ні. Мені він все з-ума не сходить, — все перед очима, — хороший, ясний як сон-це ; любий, як щастє, усміхається, як рожа розпускається. Та як загадаешся отак об їому, і господиня як сова, лізе в очі ; так мов жалібно мовить — стогне, а все дивить ся хижо, як сова... прокля-та! Думаю я : і чого ти лізеш на думку з своїм хижим поглядом ?... Тай урию ся під подушку, щоб хоч заснути або що.

На другий вечер упяте його бачила, на третий теж і так кожного вечера. А тут же їй съято не за горами, — рік мені виходить.

— А щож, Варко, пита мене хо^зяйка, — чи зістанеш ся ще у мене на рік, чи може де краще місце вишкуала?

— Ні вже, кажу, я до вас привикла, а ви до мене, то краще зістану ся.

Зістала ся я. За гроші, що вислу^жила, купила перед празником плахту, запаску, купила хусту шовкову, чоботи сапянці; хотіла скриню купити, та, — раз — дорого, а вдруге — ніде постановити; так я ті останні три карбованці віддала господині до хову.

От і свято прийшло — Великдень. Вимилась, вичесалась я, убрала ся, — як та маківка серед огорода; пішла до церкви; його бачила; хрестосила ся; та як любо хрестосити ся з ним!

Після обіда хо^зяйка каже: Ти-б може, Варко, у село пішла; дядька, дядину відвідала.

— Що я там у їх не бачила? аж скрикнула.

Та не в село пішла, а на вигін за селом гуляти. Прихожу, коли й він там; стойть, оріхи луска; попрохала я, дав і мені. Далі ми співали, на коласці гойдалися, весело, так весело прогуляли. Уже пізно відвів він мене до дому.

Так за гулянками не скула ся коли і празники минули, почали ся будні; упять робота, упять пекти, вчиняти. То я бувало стою біля діжі, учиняю, а думка за ним усюди ганяє, коло його голубкою веть ся; а як відробила своє — то зараз із хати, уже й за ворітми, а тут і він приходить. Та так кожного вечора. Коли дощ, або робота спільна не дасть нам побачитись, — то журби не оббереш ся; ходиш, як курят погубила, як рідного батька втеряла.

Так прийшла і Зелена неділя, уkvічала землю квітом, дерево — листом. Пахучо так усюди, зелено, тепленько, гарно!

— Не хочу я у хаті спати, кажу господинї, — душно менї, буду у комірчині лягати.

— Як хочеш, дочко, відмовила вона. Твоє діло, ти сама себе знаєш.

Вона вже помітила, та так і натикала; а мене її натиканє гірше огню пече, як тупим ножем на душі ріже. І я проклинала в дусі усякого хояїна і свою безсталанну долю, що примусила мене наймичкувати.

Почала я спати у коморі, почав і він ходити до мене. І скілько то тих нічок літніх, мілих провела я з ним, дивлючи

ся у його карі очі, пригортуючи до свого серця? Бувало таке, — мені здавало ся, буцім я літала по широкому сьвіті, била ся крвльцями у сине небо і так мені легко, так весело, що я забувала все на сьвіті, не забувала тілько, що він біля мене, обнимала, пригортала його і слезами молила-просила: — Голубе мій синий! Не згуби мене бідну сиротину, не зведи з ума дурну нерозумну дівчину!... У мене-ж ні батька, ні неньки, одна тілько ти порада моя все-госсьвітная!... Не насьмій ся ж надімною молодою!... А він тілько припадав до мого лона та втішав: — Не бій ся, Варочко, не бій ся голубочко! На щож мені тебе з ума зводити, коли я мушу тебе за себе взяти, з тобою свою долю і недолю звязати!..

І я вірила йому, поки . . . .

Поникла весела голова моя, обняв душу сум, на серце — як камінна гора налягла. Страх чогось кождої хвилини висів над моєю головою, і — як мара, як заводи пугачові, вставав у ночі і будив мене серед кріпкого сну... Я кидала ся — жахала ся... А, йому все віру давала: — ні, не покине він мене, він так кохає, так пригортано, божить ся так, що тілько діжде осені, зараз і подружить ся зі мною.

Одного разу попрохав віп у мене карбованця.

— Трапляється, каже, купити шовкову хустку на шию, грошей — нема, а хозяїн не дає.

Взяла я у господинї свого заробленого, дала йому. Через тиждень упять просить, — взяла я другого, дала; так третього, четвертого, — пятого...

Коли чую?.. Чи повірила б я, колиби другі те казали? Здається, як звірюка, кинула ся-б на того, хто таке сказав і видерла з лоба очі... А тож то самій почути?!...

Була пора вже під осінь. Мені так нудно чогось, тяжко — сонце, як раз над головою пече; дощу довго не було, — курява усе місто криє, як хмара, не дає дихати вільно. Була неділя. Піду, думаю, хоч на вигін прохожу ся, та його може побачу; бо уже третій вечер, як не приходив.

Іду собі потихонько. От уже і вигін зеленіє і млини стоять із поломаними крилами, сумують. Он і наш майдан, де ми вулицю збраємо. Минула я се все тай іду до моого найлюбійшого млина. Він аж на краю стояв, на горі; за ним, як на долоні і місто все і кругом, скілько

оком скинеш — нівє. Там полові, там чорні, там зелені аж голубі, там білі, як молоко. Любо так відтіль дивити ся: я й пішла. Недоходячи ще, почула я голос Василів. Мені так радісно, мала заклика-ти його, а далі подумала: Ні, краще під-краду ся, подивлю ся, що він робить, із ким балакає.

Тихо підхожу під млин. Дивлюсь — сидить він із якимсь парубком; перед ними у пляшці горівка стоїть, пів кавуна лежить і шматок хліба. Обидва пяні — пяні.

— Так ти не знайдеш, кажеш, дів-чини собі? — пита Василь того парубка.

— Не знайду-ж, відмовив тай здихнув.

— А в мене, брат, дівчина як зоря та ясна! Хочеш, переопродаю тобі?

— Е, е, єй Богу?

— Єй Богу! А що даси?

— Що хочеш візьмеш, тілько спусти.

— А дівчина, брат, — як писанка!

А як пригорне, поцілує, то забудеш де й сидиш!

— Як же та добрав ся до неї?

— Ххе! — богато казать, а мало слухать. Щілу весну, як один час, прова-ландав ся я з нею; ніч у ніч у неї, — поки добив ся! І сяка мов, і така, — нї,

нічого! поки не обіцяв женитись, — тоді тілько взяла!...

Тай зареготались обое, як два дики заревли на все поле.

— Так узяла, кажеш?...

— Узяла, брате!... Тепер уже пятого карбованця дає; кажу їй, купити треба то те, то друге; то вона візьме у господині, тай дає... а мені що? гуляю собі!...

Засвистало, запищало у моїх ухах, засичало, закричало, загавкало мое серце у грудех... кого я любила, кого я кохала — пригортала? скрикнула я і, як стріла з лука, як куля пустила ся бігти до дому.

Сьвіт, людий, сонце, — все-б розірвала, все розшматувала-б я! — така мене злість опанувала тоді. — Оклятий, лютий! Ні гріха йому, ні стиду, ні сорому!.. І Бог не покарає, люде не задушать!.. Як би воля та сила, — угородила-б зубами у його горло; сьміяла ся б, як бо жевільна, як він буде харчати, насассала б ротом крові і плювала б нею у його очі!

Не памятаю зовсім, що творило ся тоді зі мною; щось лихе, хиже, велюдське, а що — не знаю... Памятаю тільки, що убігла у комору, упала на постіль, та

плачу — плачу; аж Галя з хати почула мій ламент. Убіга до мене.

— Чого ти, Варко, плачеш? Що тобі?

Як скажена я, перекинулась на подушках, ухватила зубами ріжок одної та так із пірем і вирвала.

Галя злякала ся та від мене. Через скілько там часу праціга з Харитиною, що через два двори від нашого служила; ми з нею товаришили. Чую хтось іде у комору, ступає на східці; а Галя кричить:

— Не ходи, Харитано! Укусить, пірве!... Харитина засьміяла ся і відчиняє двері.

— А ну, каже, де та скажена! — се на мене так.

А я зі злости так ослабувала, що лежу вже, та на силу дишу... Війшла Харитина до мене.

— Що тобі, Варко?

А я й слова не промовила; дивлюся на неї крізь слези, і здається, вона мені якоюсь темною плямою, а не людиною.

Припала вона до мене.

— Що тобі? питав. Ти недужа. Чого ж се ти, від чого так стало ся?

— Ох!... ледве зібравши сили, вимовила я, — я недужа... не чіпай мене...

іди собі... я може засну; може полегшає мені... Тай очи закрила... Не знала коли й пішла.

Увечері приходить господиня.

— Що се, Варко, таке тобі? Чого се ти так стала?

— Так чогось, кажу, погано; сама не знаю чого.

— Ти б може у хату перейшла?

— Ні, краще тут буду. Мені і так жарко.

— Як знаєш. Тілько коли б тобі не гірше було.

— Уже, кажу, краще не треба, як і так є.

Подивилася вона на мене, та й собі пішла.

Зістала ся я сама. І що вже тоді не робило ся зі мною, що не витворяло ся? Я й по собачому вила, і по курячому співала, і по котячому нявкала!... І чого мені не привижувало ся? Здавалось мені, що зійшла я на високу - високу скелю і стою з ним над самим краєм. — Сонце мов сходить, а там у низу — дна не видно, якийсь туман, дим піднімається з відтіля... А що, кажу йому, як би отуди скочити? — А він візьме — та пхиць мене!... Закрутило ся, завертіло ся у голові; веся

світ омороком заходив... чую що лечу... як крикну! тай прокинула ся. Страшно трушу ся.

Цілу ніч оттаки перебула я. Уже перед світом на одну волосину замкнула очі! Начали півні кричати — розбудили. Усталася я. Рання прохолода освіжила мене. Вийшла я на серед двору, — дунув свіжий вітрець на мою горячу голову; мені не добре стало, тільки чую, що усі кістки мої, як поперебивані, болять, — ні потягти ся мені, ні позіхнути не можна.

Ухожу я в хату, господиня вже встала.

— А що, Варко, полегчало тобі?

— То присхне як на собаці! кажу їй жартом, а в очах уже слези миготять.

Пішли знову дні за днями, як ті чумацикі воли, — тихо — помалу. Не несли вони у мое серце ніякої відради, нічого доброго, а обгортали мою душу тugoю пекучою, мої топталі надії. Все ж я до того була дівка, як дівка; я думала: Не вік же діувати, прийде і до мене моя черга.. А тепер хто візьме мене, кому я й на що здала ся? А вже недоладне діялось зі мною. Спершу нудило мене, давило під серцем; усе б я, немов із похміля, кисле Іла; потім і кисле спротивилось; — крейди

хочеть ся; усі стіни пообдирали б, та пообрязала. І така вона мені добра була, як медянник. Далі і другі ознаки люди запримітили, — стала я блідніти...

— От, моя головонька бідна! думаю. Що ж се я сама собі натворила? От і дослужила ся у людей: от і заробила добра на свою голову! Що ж тепер дядина скаже? Тож ж вона тепер на серед села вийде, та стане гукати: Оттак стільки наші заробляють! до такого дослужуються!.. А товаришкі, що подумають, а село все що скаже?... Нешаслива годинонько, безталанна моя доленько!

А з ним, — не тілько що, бояла ся і стрінути ся. Тілько зобачу де сиву шапку, то не дивлюсь чи він, чи ні, — тікаю мерещій у хату.

Від його тікала, та не втекла тілько від своєї недолі. Уже і господиня запримітила.

Одного разу — у Пилипівку те було — на дворі заверюха куевдила, буря сумно вила у димар, холод у хату пер ся. Ми сиділи собі у хаті; на середині каганець горів; я сиділа з краю від дверей, господиня від печі — пряла, Галя — у кутку — шила. Сидимо собі, робимо, не балакаємо. У мене на душі якось так

сумно, так важко, як ніколи не було ще так, сижу собі, та раз-по-раз вздихаю.

А господиня і питає мене:

— Чого ж ти, Варко, так тяжко вздихаеш? Чи не трапить що тебе нічками яснimi?

Докір і нагадка на мое недавне, як молотом ударили мене по голові. Зажовтіло, потемніло в очах і як град полилися з них слези.

— Чого ти Варко? аж скрикнула господиня дивлючи ся, що я обливаю ся як горохом. А я припала до гребеня тай не відхлипну.

— Що за знак, що за причина? все ж усклkuється ся вона.

— Хіба, кажу, ви й не бачите, ѹ не примічаєте, що люде з усіх сторін про мене як у звони звонять?

Дивлюсь — господиня моя і ніс повісила. Сидить — пів сих, пів тих.

— Як же те? пита, довго помовчавши. Від кого і через кого?

— Так, кажу, через свою дурну голову, та свою нерозумну волю, набрала ся клопоту до віку!

— Та від кого хоч, питаю тебе?

— Не питайте, кажу їй, нехай його Бог побє... кравецького пройдисьвіта.

— А-а, се, каже, той — сивоголовець?... А не казала я тобі, Варко, дивись своїми очима, не йми віри нікому на слово? Я казала тобі, ти ще не знаєш городянських парубків, які вони є?... Тай дивно мені, що ти довірила ся йому. Ти спитай, кого він із вашого брата у люде не пустив, із кого не посміявся тільки? Він тим і живе, тим тілько й дише, тому тілько й служить. Спитай, у кого він у хазяїнів не був? — Хто за його добре слово скаже? Пляниця, волоцюга, пройдисьвіт! от тобі і все. Де він тілько не був, — всюди наштукотворить, — то господаря побє, то робітників повідбиває, то яку дівчину з ума зведе. Як та гадина, як отрута, — де він не з'явить ся, до кого не торкнеть ся, там і розлад!... А ти поважила на його красу, на його уроду?... А краса та, та урода тілько на лихо і здалась!

Отак вичитує мені; а я плачу-плачу.

Хіба умру, то тоді тілько той вечер забуду; а то до суду буду памятати його. Памятати му, що тоді тілько мої очі відкрили ся; дізналася я, кого кохала, кому й наяла віри, дізнала ся, якого лиха наробила не тілько собі, наробила його і господині. Я ніколи і в гадці не мала, щоб

вона була така добра, така приязна до мене, сказано — як мати рідна! Вичитуєте мені, а в самої слези так і лютъ ся.

Щож робити? Видно пана по походу, а сокола по полету; видно було і мене всюди: того ні утаїш, ні заховаеш; всюди воно перед моїми і чужими очима... Най судять люде, най говорять, щож робить? У серце мое, у душу — ніхто не влізе; не загляне, що там творить ся, які проклони зривають ся з язика на свій дурний розум; може ніхто і не думав так за мене, як я сама за себе думала, — я себе гірш червивої собаки мала, гірш всякої погані! Ніхто, кажу, того не знав, а судив так, по ділам моїм.. Щож, не закажеш йм говоряти; най говорять, я того заслужила.

Під такими важкими, та темними думками, жила я, поки не знайшла сина Івася. Чорняве, білолице, повновиде, з блискучими очима, — невикупаний батько, — нашлось воно у мене перед постом.

Як я недугувала, як не боліла, але по болю... почула, що з мене иначе гора спала... якось вільно дихаеш, вільно ногами і руками володіеш. У послідні часи, то сядеш бувало, — як копиця горохова перед поля. Устати чого треба — важко,

робити — і казати нічого. Сидаш, вилупивши баньки, як дурна, задивишся на що-небудь, слухаєш, як там воно під серцем беться, у боки штовхає — аж від голоси ходять, та думаєш: Прийми мене, Господи, до себе, ніж отак мучиться на сьвіті!

Як минулося, то де та і сила взяла ся, та скорість — поворотність. Одно тільки, — у голову мов хто цвяшшок вбив, — болить моя голова від думок, кругом ходором ходить. Дивишся на дитину, як воно оченятами поводить, рученятами силкує і думаєш: Янгол, янгол! безвинне, безгрішне і думки у його не має, якого то горя, яких сліз та лиха воно стоїть, та ще й стояти-ме?... Добре — поки ще мале, поки сама годую, — а далі? Де ті достатки? Служба, наймачковане? Хто ж тебе з дитиною прийме?... Та хоч і прийме?... Та хоч і прийме, то що дастъ? так, за хліб? І цілвій вік то отак, без хати — оселі, без притулку — пристановища блукати з хати до хати, від хозяїна, до хозяїна, всім годить. на всіх робити?... І все одна, все сама! Дивитись, як другі у парі своїх дітей годують, як їх кохають-доглядають, як ними любуються і свої і чужі... а ти? як та безпарна птиця

тинятимеш ся по сьвіту, носитимеш ся з своєю дитиною, поки виносиш.. І виросте воно, як те стебло край дороги, однодним, не бачивши привіту людського, не знаючи що то своє добро; прибеться до якого шевця, або кравця, — вийде з його злодій, пяниця, волоцюга всесвітній, і не знаючи свого добра буде він чуже руйнувати, людям лихо робити, поки не піймається або в тюрму, або й далі... І понесе свою голову на чужу сторону, зложить свої кістки у чужу землю, проклинаючи ту дурну матір, що його на сьвіт родила, та щастя-долі не наділила!...

Отак як подумаєш, то такий смуток обійме, така журба наляже, що аж у голос скрикнеш: Краще-б ти не родило ся, або Господь приняв малим!

Як почули об сему у селі, зараз в одно: лають, дядько приходить, — чи правда, чи йно кажуть люди? На щож людям змишляти, коли воно так і є?

Посидів дядько, подивився на мене, на дитину, почухав свою голову.

— Отак, каже, Варко! Як би дома була, то можеб і за мужем давно була, а то тепер і цяцькай ся! Тай пішов.

На другий день дядина прибігла.
Тілько на поріг, зараз у слези — крик...

— Боже мій, Боже! Що се ти собі
наробила, чого наподіяла? А то все —
своя воля, та що людий чужих слухала...
Як би слухала дядька та дядини — то
всеб гаразд було!... не жалкуй же тепер
на нас.

Дивлю ся на неї, та думаю: Чого
вона так розпинається? чи може то так?..
Досадно мені стало.

— Годі, кажу, вам плакати, буцім
воно і справді так шкода. Я й не виню
й не жалкую ні на кого, — сама вино-
вата, сама заробила, — сама й зношу...
нема, кажу, нікому діла до того!

Дивлю ся, притихла моя дядина, си-
дить на лаві, підперши голову рукою, та
тільки жалібно так давить ся

Прийшла господиня. Я побігла, чверт-
ку вина принесла: випили вони у-двох,
пообідали, дядина моя смутна, та неве-
села була, а то вже — хоч у боки тай
у скоки! Бігає по хаті, щебече, съмієть
ся. Бач як, думаю, жалко їй мене!

Як шла до дому, господиня мягкий
буханець дала на гостинець, аж за хвіртку
виряжала. Мені не можна було — дитина
розвередувалась: я й сіла його годувати

а вона вийшла у сіни і — чую говорять собі.

— Ви її ще на рік собі наймете? пита дядина.

— Не знаю, сестрице, мабуть таке, що нї; бо я стара вже, відвикла від дітей, а воно мале, кричали-ме, голову клопотали-ме, то й не до ладу мені. Мені коли-б дівчина.

— Як вона, скажіть мені на милість, господине, придбала його?

— От як?!... Хіба мало у нас тих пройдисьвітів, що їм не тілько обезчестити дівчину, — ай душу християнську загубити нічого не стоять.

— Боже — Боже! отаке у вас тут у місті? Я й казала їй: Не іди, та не ходи, — так не послухала, чужі мов ріднійші, чим свої, от воно й чуже! От до чого своя воля доводить.

— Ще, знаєте, колиб не дитина, то яб її і до віки держала; що за чистуха, за чепоруха, за швидко-шпарка! Сказано — мінutoчкою тобі діло у її руках горить, та — ба!

— Знаєте що? як розчитаєте її — не рایте її нікуди наймати ся, най вона до дому йде. Також ж зжила у нас і просла, і впросла; малою-невеличкою її ді-

твою узяли, бачите, яку викохали? Отже ще й невдячна! Такий уже тепер съвіт настав... Так скажіть же, матінко моя, най вона до дому йде, до дядька, та до дядини йде... Яб сама сказала, та вона щось непривітна до мене.

— Добре, добре, сестрице, скажу.

— Прощайте-ж!

— Ідіть здорові!

Шішла собі. А я сиджу, та думаю: Чого ж хочеть ся так, щоб у неї я була? Тоді без дитини, а тепер із дитиною — та най іде. І дивно мені і чудно.

От і піст уже на сході, Великдень незабаром... Ось і він прийшов і прийшов так сумно, так не весело. Дивлю ся у вікно, — люди гуляють, ходять, розодіті, раді, веселі; там дівчата як квітки квітуть, там парубки співають, там чоловіки з жінками у парі йдуть у гості до родичів, пани їздять, хлопці бігають, крашанками качають ся... Празник! Сонічко так любо съвітить і гріє, травиця з землі так і лізе. Празник і весна! А ти сиди, у душній хаті, слухай, як твоя недоля викинує...

— Звязано мене, звязано мою голову і руки і ноги звязано! — подумаєш, тай обілеш ся горячими слезами.

Подивиш ся на його, а воно маледурне, хикає собі, оченятами блискучими поводить, устоньками меле, руки випручає, — звісно мале. Подивиш ся на його, тай усьміхнеш ся... яке мале, а й воно чує, що празник Бог дав! Радіє, грається... і То пригорнеш його до серця... Лихомое щастє мое! промовивши, тай знову заплачеш.

Як раз у провідну неділю мені рік минав. Прийшла вона, та провідна неділя.

— А щож, Варко, — каже господиня, — бачу тобі сегодні рік.

— Рік, відказую.

— Так ти мені ще хоч з тиждень набудеш, поки я собі другу вишукаю.

— Хоч не тільки тиждень, а й два, — кажу. Я думала, що у вас ще й на третій зістанусь.

— Та й яб то, Варко, — каже вона, — не від того, та щож? У тебе мале, ти сама знаєш — все-ж і коло його треба.

— Та так, кажу, так. Вже ж не покинути його серед шляху.

— Щож ти, наймеш ся упять де? пита мене, трохи згодом.

— Не знаю. Як траплять ся люди, то наймусь.

— Не ражу я тобі наймати ся, —
каже мені, — краще тобі до дому йти.
Ужеж там хоч які не є родичі, а всеж
не чужі, а свої...

— От! — кажу, — не знать, де та
пташка ночувати буде, що її лихою го-
диною у чужий край прибило!

Побалакали ото так, набула я два
тижні, узяла свої гроші; звязала збіже, —
клунок на одну руку, а дитину — на
другу, тай пішла.

Вийшла на поле, на битий шлях.
Зелено усюди, паучко, гарно; а мене
слези так і заливають.

Озирнулась назад, — місто у диму
курило ся, тільки синіло з далі; одні бані
на церквах миготіли, та панські хорами
біліли, як сніги весною по лісах. Стала
я, щоб спочати трохи; положила клунок
на землю; склонилася над дитиною, при-
горнула міцно до лона, та як заплачу...
Бодай ти, місто, огнем взяло ся, разом
закуріло, крізь землю пішло! Як я до
тебе йшла, як ластівочка щебетала, а як
повертаю ся — вороном крячу... Щоб
над тобою сьвіт не світав і сонце пра-
ведне не сходило. як ти мою молоду долю
спаскудило!... Щоб тебе люди цурались
та минали, як мене цурають ся та ми-

нають ; щоб ти спустіло, як колос в осені ; щоб ти було-було, — та не знати де й ділось !... Отак проклинаючи, пригорнула я ще дитину, поцілувала , узяла своє збіже і знову потиняла ся.

Уже сполудня сонце повернуло, як війшла я у село. Рідні місця, знакомі хатки, садки, садки-доріжки, все якось миготить в очах, у голові думку будить, у серцю відраду, — все віта тебе, як рідне. Одно тілько, — гляну на дитину, та й потуплю погляд у землю, прикрию лихо, щоб люди не бачили. Стрівають мене мої товаришки, — одні вже жінками, другі й дозі дівчують, постають, роспітують ; а я похиливши голову, спустивши очі у землю, чи скажу слово, чи ні — та й далі ; соромно мені так, аж страшно. Думаю : От і мене ждало, чим вони... а я?... я всему виною ! Та аж слези на очі виступають ; я їх давлю-здержу, а вони проти волі так і каплють так і каплють.

Дочвалила й до своєї хати, де зросла, вигодувала ся ; і оселя подірчавила, і покришка на димарі зсунула ся, — обита... Чи так воно було при мені ? Чи таким я його кинула ?... А всего два ро-

ки! Та мерщій у хвіртку. Дві здоровені собаки кинулись до мене.

— Леско! Жучко! Бачу і собаки не пізнають, аж за подоли хватають... Боже мій! щож робити? Ні прутика, ні хворостинки ніде... Кличу тільки: Жучко! Леско!

Ось щось із хати вибігло.

— А який там чорт собак дразнить, гукає. Чуть по голосу — Карпо, дядьків середний син.

— Се ти Карпiku? обзываюсь до його; — іди лише проведи від собак.

— А ти хто така? здалека питает мене.

Боже! і рідні тебе не пізнають, а то вже собаки! думаю.

— Та се я, — кажу йому у голос, — Варка. Хіба не пізнав? Іди лише проведи, оборони. От у вас які злі собаки настали.

Карпо прибіг до мене; собаки порозбігалися у сторони, та аж вили.

— Бач! се ти Варко! — каже Карпо, — а я тебе й не пізнав.

— Тай ти кажу, який великий віріс, що й тебе не пізнати. А мати-батько дома?

— Дома.

— Щож вони роблять?

— Лаютъ ся.

— За що?

— А Богъ їхъ знає. Батько пяний прийшли, такъ може їхъ і напало.

Ухожу у сїни, справдї чутно бучу у хатї. Дядина, якъ та чичітка, теркоче та вичитує; а дядько раз-по-раз проводить товстим пяним голосом, тай замовкне, та знов проведе... Ухожу у хату.

— Здорові були ви дядьку і ви дядино!

Усі якось здивували ся.

— Здорова — мовить до мене дядина. А дядько сидить біля столу на лаві, підпер голову рукою, шапка аж на потилицї і пяний-пяний. Подивив ся він на мене, тільки пяними очима подивив ся, хитнув головою, — шапка аж на очи насунулась.

— Ну, здорова!... А що скажеш?

— Щож я вам скажу! Прийшла до вас тай годї...

— Прийшла?... і посунув шапку на потилицю... Прийшла? А якож ти нам з міста гостинця принесла?

— Якож вам гостинця? питают.

— Крикливцї?... га, крикливцї?... шкода брати! і махнув рукою... У нас і без того не малі крикливцї у хатї!...

Буде з нас і своїх крикливців. Тай голову схилив на груди.

Дядина подивила ся на його гостро-гостро, так у нїй очі і засьвітили.

Ог і нашла, думаю собі, у лиху та нещасливу годину! Ще тілько на поріг — а вже тобі і крикливцями очі вибивають!

Однаке дядько скоро пішов на двір, а дядина сїла коло мене. Роспитьте мене, просить про те, роздивляє мое убоге збіже, хвалити керсетку, плахту.

— Щож се ти, Варко, — питает, — може до нас прийшла жити?

— Та до вас, кажу, коли приймете; однак на чужих робила, то й вам буду робити.

Шорадили ся ото ви собі, зісталася я.

Сперш мені так добре, усі коло мене так ласково і старі, і діти; всі витають, розпитують про місто, розказують про місто, розказують свої випадки. Та се поки обсіла ся; як же обжило ся трохи, то зараз і почали гострі шпильки у саме серце заганяти. Каже дядько пяній: буряків — дайте капусти! — що де в чорта де не вирветь ся і з дітьми і без дітей, то все до мене, на мою шию, об'їдати, та оббирати; там дядина гринає, що дитина

нікому спокою не дає, а там і діти одно по другому — то вщипне, то вдрапне „прокляте байстри“, як його все величали. Я все мовчу, всім гожу: Чи піч полуєла ся — я вже й вимазала; чи докола треба обмазати, — я вже і глинянки розвела; чи дитина писне — я зараз йому хліба, чи чого інчого — щоб забавило ся — не кричало... А настали жнива, то я бувала рідко коли й дома ночую; все на полі. Іноді так намориш ся — рук, ніг не чуєш, спини не розігнеш, — другаб покинула все, пішлаб собі съвіт за очі, а я гляну у ту сторону, де дитина у снопах спить, промовлю: — Онде мое лихо, що мені съвіт завязало, — умию ся горячими, та й знову за роботу. Ніколи я ні до того, ні після того, так щиро не робила, як у те літо. Як звозили хліб у тік, — то оттакі! стоги понакладали і жита, і пшениці, і усякої пашні.

Люди, ідучи поуз двір, одіно завидують на наші стоги:

— От, кажуть, десь Луценко з сотню землі заорав, що такі стоги понавертав.

А ми тілько що звозили, годинка стойть, зараз і за ціпн: дядько, я, та Івась, старший син дядьків. Перемо так

ціпами, що мабуть аж на край села чутно. Поки осінь глибока настала, то у нас уже весь хліб вимолочений був. Солома одна стояла, — оттакими ожередами!

За тиждень до Покрови вже ми й обробили ся. Там уже далі і робота хатня пішла, — та мене лихо спіткало. Після Покрови пішли дощі; густі, холодні, осенні дощі. Я одного разу боса так і перебула на дворі цілій день. Увечері — щось мене ломле, тре, усю до купи зводить, руки і ноги ломать, а голова так ходором іходить.

— От, меніж лиxo! — думаю — не дай, Господи, занедужаю. Та як на те — на третій день уже мені піднятись не можна; голова болить, вертиться кругом — не можна мені ні піднятись, ні підвести ся.

Спершу всі коло мене узяли ся і сего і того — не помагає, лежу як колода. Як лежу, то всеб здається ся узяла тай зробила, а підійму ся — то так і гримну... Що його у Господа милосердного робити? Бачу — вже на мене косо усі дивляться ся, — то дитина кричить, то нікому пшона стовкти, то печі вимазати...

— Колиб же, кажу їм, не мое лихо тяжке, то хібаб же я й не зробила? Як

би можна — проти сили взяла; та бачте, мені і підвести ся не можна.

— Та воно — то так... не так і підвести ся, як... одмовляють мені, не доказуючи всого. Щож скажеш? Мовчиш уже. А тут ще дитина розкривала ся; візьмеш його погодувати... Чим? Сама нічого в рот не беру, — деж те молоко візьметь ся? Візьмеш шматочок черствого хліба з остиуками, нажуєш, розмочиш тепленкою водою, уткнеш у рот: На, мов їж, та мовчи тілько!

А настане ніч, та чого тілько не передумаєш, чого не перегадаєш? Та все якось таке у голову лізе не подобне.

Найпаче памятаю одну ніч. Через тиждень після того, як злягла я. Місяць так сьвітив, ніч видна — хороша. Уже пізно було, всі спали аж хропли, одна я не спала, перекидала ся з боку на бік, як дурна. Місяць як раз ускочив у вікно, проти котрого я лежала з Івасем. Воно лежало коло мене, спало притуливши до лона. Глянула я на його — і згадала своє давне жите; свою дитячу пару, дівоване; все, все до самого непримітного... І все стало перед моїми очима, як на картині змальоване. Там — бійка, та сварка дядька та дядини надо мною ма-

лою, далі — гуси, гусенята, що я пасла, — аж сичать мов, шовкотять коло мене; далі — жнива — як учили мене жати, як лінувала ся я, хвалила ся, що то голова болить, то спина болить, поки не вибили мене; далі зимові ночі довгідовгі, як я пряла, — спать, аж хилила ся, хотіла — не можна; другі бігають, крвачать — а ти сиди, пряди; вечеряті подай, посудину перемий, та тоді лягай, а як другі північ прокричали, уже й уставай і сьвіти і знову за гребінь; далі — як впросла, по улицях ходила, по вечерницях, як покинула дядька та дядину, у місто пішла; як там жила весело-превесело, поки не побачила його, як його покохала, його любила — пригортала, поки... І став перед моїми очима, він із товаришем, іх розмова і регіт... страшний, божевільний регіт. Вся я похолола з разу від його і запалала... Дивлюсь на дитину, — лежить, рученята згорнуло, головка, носик, личко, брови, — шваршають, більшають... неначе в хвилі потапають, то знов із води виринають... і здається мені — він коло мене, руки простягає... От коли, кате, тобі вимстити, от коли тебе покарати! Та як божевільна — хап! дитину за шийку рукою... Як за-

кричить воно на всю хату — так я і кинула ся, та тоді: — Тфу! що се я, божевільна! Господи! що се зо мною? І заступи і борони від такого!... Пригорнула до лона, цілую, та съдаю, — цить, кажу, щоб хоч ті не почули.

Так пролежала я два тижні. Бачу, наші як подуріли усі. Дядина і не дивиться. Діти, знай, Івася зачіпають, щоб не кричало. Ніхто мені вже, як отої Карпо. Почекне плакати дитина, то він прибіжить, ухопить його за віс... Цать сякого такого батька байстря! Мовчи, проклятий вилупок!...

Як мені все те було слухати? А тут ще й дядина: — Та доки ти, каже, будеш лежати? Лежати прийшла, чи що до нас? От уже, слава тобі Господи, третій тиждень пішов, як ти хоруєш, — на горячку лежиш — без памяти хліб іш.

— Бодай, кажу вже не стерпівши, кожному так! То може-б тоді і мені віри доняли.

А тут і дядько собі: А щож ти умиррати прийшла до нас, чи що? та ще з дитиною.

— Хіба-ж, кажу, я у вас не заробила того, щоб поховати мене, як умру?

— Який твій заробіток? От заробила лежачи..

Так мене слези й обляли. Сяк так підвелась я та й упала зразу.

— Господи! думаю, або смерти дай, або здоровля!

Днів через три після тої бучі почула я себе мов краще. Усталася таки; хату разів три перейшла, але все мені робити ще не можна.

Коли як раз у третю неділю від тої, у яку я злягла, — уночі приходить дядько, пянійше землі, чорнійше ночі.

— Вон, сяка-така, паскудище! Вон сяка-така волоцюго! Не паскудь моєї хати, не безчести моого двору!...

Та до мене.

— Постійте, кажу йому, за що се? За те, що я ціле літо робила, так се така дяка мені за те!...

— Вон! одно слово вон, сяка-така з моого двору!

— Я піду, кажу йому, тільки і ви вернете мені те, що я заробила за літо.

— А їла за що, а годували ми тебе дурно? — кричить уже й дядина.

Подивилася я на їх, подивилася, узяла дитину на руки, та до сусіди.

Прибігаю до сусіди; там уже усі спали. Стukaю, добиваю ся.

— Пустіть, Христом Богом молю, бо у нас страшний суд підняв ся.

Пустила мене сусіда, жалуюсь я їй; у волости, каже, треба жалити ся!

Перебула я ніч у неї, на другий день прошу сусідчину дочку Марусю:

— Шіди, Марусю, підя моя голубко, забери мое збіже: юпку теплу, плахту, та чоботи юхтові, щоб хоч у дорогу уладити ся, як слід.

Послухала Маруся. Пішла. Незабаром і вернула ся. Не дали, каже: мало, каже, вона у нас то сего, то того перешла, та перевела? Не дамо!

Сиджу я та плачу; бодай вас, кажу, черви поїли, коли я у вас, як слід, шматок хліба з'їла!

А сусіда: — та не плач, дурна! От я тобі ражу — іди у волость, пожалій ся, то все тобі вернуть.

Послухала я, одягла ся у другу юпку, сусіда, спасибі дала своєї, завинула дитину і пішла.

Волость від нашого села верстів із п'ятнадцять мабуть була. Пішла я; а осінь уже глибока стояла, вітер холодний віяв, а я — що там у тих двох юпчинах, та

чобітках на босу ногу, — та ще хоч би здорова, а то тілько-тілько що вичуняла трохи, — холодно; іду — на силу ступаю. Та ще, як на те забула і хліба узяти; перейшла верстів із десять — юсти аж шкура болить! Дитина теж видно хоче, бо в одно кривить і не втихає. Уже я його туляла, туляла до груди, — що-ж ти там висмокчеш, коли порожнісенько! Притулить ся, смокне, смокне тай назад! та знов у крик. Боже! Що ж мені робити з тобою? як же тебе забавити, чим на-годувати?... Від його крику вже й самій перехотіло ся юсти; а воно кричить, аж поле розлягається ся.

— Годинонько ж моя, горенько мое! Щож мені робити з тобою, що казати?

Так воно мені укричало ся тоді, що й досі чую той нелюдський крик його. — Видно вже не перед добром воно кричало, видно чуло свою нещасну долю.

От уже швидко і до села забиралась, де була волость! Уже з-за гори мріли церкви і хатки біліли по гірочках; от і річка бліснула, чорна як хмаря, сумна як ніч, звісно як всі осінні річки. Мені так щось під серцем запекло, так запала-ло, та й розлило огонь по всему тілу; чую — і очі палають, і лице палає, і

ноги, і руки, все-все ; у роті — хочу проковтнути — слини не достає, все зсохло ; язык аж торохтить між зубами і горить як огонь. Дитина, чую, аж із шкури вибивається, так кричить. От-от уже дохожу і до мосту, от добігла, на греблі вже, тут міст перебігти, тай село ; там упрошуся до кого у хату, випрошую шматок хліба. Ог і на міст зійшла...

Закрутилась моя голова, підгинаються мої ноги, чую, — от упаду, от упаду. Я мерщій до боку мосту притулилась, стою, відпочиваю... В очах усякі плями мелькають, то жовті, то сині, зелені, то вогненно-красні... Ось наче що осияло... І передомною велика хата, музика грає, люди одно швидкають, ті кричат, ті йдуть, ті співають... На столі усяких напітків та найдків. Що се? де се я? А-а, я дурна, і не догадуюся, що се ж мое весілля грають, се ж мене з ним парують. Ось і він коло мене сидить, рука хусткою перевязана, і я коло його. Держу на руках моого Івася, своє міле, любе дитя.

— Давись, кажу йому, яка дитиночка? як квіточка! Як виросте, я його у школу віддам грамоти учитись. — Подивився він на дитя...

— Чекай лиш, я його подержу, —
каже мені, і простягає руки. Я й дала
йому і опустила руки... Як опустила, так
усе і сchezло — темна, темна ніч мене об-
горнула, і я більше ні знаю нічого, ні
памятаю.

Знаю тілько, що опинилася у тюрмі
за те, що дитину буцім у річку вкинула.
Довго мене держали там, цілій рік я ка-
зенний хліб їла, а потім ще у монастир
відправили. Там я пів року поробила, а се
вже тепер — на волі.

Упять служу, на людий роблю, та
відмолюю свій тяжкий гріх. Що ранку, що
вечера молюся; що ранку, що вечера від-
молюю його. Так мені ігуменя того мо-
настиря, де я була, сказала: зробила ти,
каже, такий гріх, як би рідного батька,
або матір на той сьвіт звела. То тебе ли-
хий, — каже, попутав; то він на все зле
і навів і буде тебе аж до сорока літ усе
стерегти. Гляди! молись, відмолюйся; від
його тілько молитвою і відібешся, а то
більше нічим.

І справді воно так; як помолюся
Господеві милосерному, то неначе що
від серця відорветься важке, з душі сму-
ток спаде, і так стане ясно, та відрадно...

---

31. І. Франко, Коваль Бассім	1·60	К.
32. Уїлліам Шекспір, Антоній і Клеопатра . . .	1·80	"
33. Е. Тимченко, Калевала (переклад)	3·00	"
34. О. Катрецко, Наша Природа і інші оповідання . . .	1·40	"
35. Уїлліам Шекспір, Багато галасу з нечевля . . .	1·60	"
36. Іван Франко, Сім казок	1·40	"
37. Сидір Воробкевич, Над Прутом	1·60	"
38. Уїлліам Шекспір, Ромео і Джульєтта	1·80	"
39. К. Сроковський, Оповідання.	1·40	"
40. А. Кримський, Пальмове гілля	2·00	"

Ціни подані за оправні примірники. Брошуркованих не продається.

У другій серії, „Науковій Бібліотеці“, вийшли:

1. Кароль Кавецький, Народність і її початки . . .	0·60	"
2. Фр. Енгельс, Людвік Фаербах. Переклад Будового.	0·50	"
3. Фр. Енгельс, Початки родини, приватної власності і держави	1·50	"
4. Ш. Сеньоббо, Австрія в XIX століттю . . .	0·80	"
5. В. Будзинський, Хлопська посілість . . .	2·00	"
6. К. Флямаріон, Про пебо	2·00	"
7. М. Н. Драгоманов, Переїск т. I.	1·80	"
8. С. Степняк, Підземна Росія	3·00	"
9. Адріян, Аграрний процес у Добростанах . . .	1·00	"

Брошур другої серії не оправлюється.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ видані:

1. М. Грушевський, Хмельницький і Хмельнич- чина	0·20	"
2. Куртій Руф. Фільтас	0·20	"
3. В. Наумович, Величина і будова звіздяного състро	0·15	"
4. П. нас Мирний, Лови	0·06	"
5. І. Пулуй, Непрапана сила	0·20	"
6. М. Грушевський, Бех-Аль-Джутур	0·10	"
7. І. Раковський, Вік нашої землі	0·10	"
8. А. Чехов, Каштанка	0·15	"

9. М. Драгоманов, Мик. Ів. Костомарів	0·10	к.
10. Е. Золя, Напад на млин	0·20	"
11. І. Шуляй, Нові і перемінні звізди	0·15	"
12. Г. Квітка, Маруся	0·50	"
13. М. Левицький, Спілкова умова для селянських спілок	0·20	"
14. М. Куліш, Орися	0·06	"
15. М. Кистяковська, Іван Гус	0·20	"
16. О. Стороженко, Ошовіданя. I	0·20	"
17. В. Барвінський, Досліді з поля статистики	0·20	"
18. В. Короленко, Ліс шумить	0·20	"
19. І. Франко, Шевченко герой польської революційної легенди	0·40	"
20. В. Гіг'б, Кльод Іе	0·25	"
21. Е. Еган. Економічне положення руських селян на Угорщині	0·25	"
22. П. Мирний, Лихий попутав	0·40	"

(Дальши випуски в друку)

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Увага. Укр. руська Видавницча Спілка дає всі свої видання на рати (місячні або квартальні) з тим, що термін сплати буде точно задержаний. — Хто хоче взяті на рати книжки, мусить зголосити ся до дирекції по реверс, який має виповнити і засудити за розрахунок. Хто зложить від разу 20 кор. На „Літ. Наук. Бібліотеку“ приймається передплату по 5 кор. за серію (заключну та двійних) аркушів друку.

Хто купує за готівку нараз усі видання видавництва, дістас 25% робату.

Ч. 19. Літ. Наук. Бібліотека одержана, тому друге виданнє буде розіслане пізнійше.

Ціна 40 сотників.

